

વિવેચક શ્રી મધુસૂદન કાપડિયાના 'અમેરિકાવાસી કેટલાક ગુજરાતી સર્જકો' પુસ્તકનું થયેલું વિમોચન

-પ્રવીણ પટેલ 'શશી'

અમેરિકા ખંડે પ્રાધ્યાપક મધુસૂદન કાપડિયા એક માત્ર સમીક્ષક છે. સાહિત્ય પ્રતિ એમને પ્રીતિ અને નિષ્ઠા. વિશાળ વાંચન એટલે આલોચનામૂલક પરીક્ષણ એ ચોક્કસતાથી કરી શકે. પ્રકાશ-વિમર્શ કાર્યક્રમ અંતર્ગત નોર્થ અમેરિકાની ગુજરાતી લિટરરી અકાદમી દ્વારા શ્રી કાપડિયાના પુસ્તક 'અમેરિકાવાસી કેટલાક ગુજરાતી સર્જકો'નું વિમોચન જૂન ૧૧ ૨૦૧૧ને રોજ એડિસનના ટી.વી. એશિયા ઓડિટોરિયમમાં થયું.

પ્રારંભે અકાદમીના પ્રમુખ શ્રી રામ ગઢવીએ કાર્યક્રમની રૂપરેખા આપી. પુસ્તક લેખક શ્રી મધુસૂદનભાઈ, કાર્યક્રમ સંચાલિકા પન્નાબહેન નાયક અને અતિથિ વિશેષ કવિ સિતાંશુ યશશ્ચન્દ્રને એમણે મંચ પર નિમંત્ર્યા. તાળીઓના ગડગડાટ વચ્ચે પુસ્તક વિમોચન શ્રી એચ. આર શાહને શુભ હસ્તે થયું. એમણે અફસોસ વ્યક્ત કર્યો કે અમેરિકામાં દર પાંચ ભારતીઓએ એક ગુજરાતી હોવાં છતાં આપણે આપણી માતૃભાષાને આગળ રાખી નથી. આ સંદર્ભે એમણે એમના ટી.વી. નેટવર્કમાં શરૂ થયેલી ગુર્જરી ચેનલનો લાભ લેવા અનુરોધ કર્યો. ડો. સુધીર પરીખે શ્રોતાઓને ગુજરાત ટાઈમ્સના ગ્રાહક બની ગુજરાતીતા જારી રાખવાની વાત કરી.

પન્નાબહેને દોર આગળ ધપાવ્યો; પ્રથમ મધુસૂદનભાઈના પુસ્તકનું નિવેદન, પછી પુસ્તકમાં સમાવેલ પૈકીના સાત સર્જકોના પ્રતિભાવો, અને છેલ્લે સિતાંશુભાઈનું સમાપન.

પુસ્તકમાં સમાવિષ્ટ ૨૬ સાહિત્યકારો પૈકી લગભગ બધાં જ સાથે મધુસૂદનભાઈને પરિચય છે, ઘણાં સાથે સ્નેહસબંધ છે, અને થોડાં સાથે મૈત્રી પણ છે. નાજુક તબીયતને કારણે લેખનકાર્ય ચારેક વર્ષ લંબાયુ. ગાંધીનગર સ્થિત ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમીએ આ પુસ્તક પ્રગટ કર્યું. અહીંની અકાદમીના સહયોગ અને શ્રી નરેન્દ્ર લાખાણીના સૌજન્ય થકી અમેરિકા ખાતે પુસ્તકનું વિતરણ થશે. અકાદમીના સભ્યોને જો કે આ ફી મળશે.

મધુસૂદનભાઈએ કેટલીક સ્પષ્ટતા કરી, "અપવાદ સિવાય અહીં બૃહદ વાચન નથી, સાહિત્યિક સજ્જતાનો પણ અભાવ છે. કાવ્ય શબ્દની કળા છે, બાકી માત્ર લાગણી કે વિચારથી કાવ્યત્વ ના જ આવે. સ્ફુલ્લિંગ, ગ્રહણશીલતા અથવા પ્રત્યાયનક્ષમતાનો અભાવ - એવાંનો સમાવેશ પુસ્તકમાં નથી." એમણે કૃતિને જ નજર સમક્ષ રાખી છે, કર્તાને નહીં. ખૂબી માટે ઉમળકાભેર પ્રશંસા કરી તો ક્ષતિ બાબતે કહોરતાથી ટીકા પણ કરી છે. પ્રસ્તુત સાહિત્યકારોનું ગુજરાતી સાહિત્યમાં શું મૂલ્યવાન અર્પણ તે દર્શાવવાનો એમનો પ્રયત્ન રહ્યો છે. પુષ્ટિ કાજે એમણે પુસ્તકમાં લીધેલાં સર્જકોની કલમ કસબના દૃષ્ટાંતો આપ્યાં છે. આસ્વાદ સાથે અહીંનાં આપણાં કવિઓનાં યુનંદા કાવ્યોનું પુસ્તક કરવાની એમને ઇચ્છા છે. આવું નવિલકા સંચય પુસ્તક પણ એમને કરવું છે.

પન્ના નાયક, નટવર ગાંધી, સુચી વ્યાસ, હરનીશ જાની, વિરાડ કાપડિયા, આર.પી. શાહ, રાહુલ શુક્લ આદિએ ત્યાર બાદ લેખક મધુસૂદનભાઈ અને એમની આલોચના અંગે પોતાના પ્રતિભાવો આપ્યા.

પન્નાબહેનને પુસ્તકનું શિર્ષક ગદ્યાનું લાગ્યું. પુસ્તકમાં ટૂંકો પણ સર્જક પરિચય, સર્જકનાં ચૂંટેલાં પુસ્તકોની યાદી, અને છેલ્લે સૂચિ હોવી એમને આવશ્યક લાગી. પૂઝ રીડિંગની કેટલીક ચૂક કઠી. એમણે કહ્યું કે એમની લેખિની ખરેખર તો અમેરિકામાં વસતી ભારતીય ઇમીગ્રન્ટ નારી ગોપા કે લોપાનો કે વિશ્વમાં વસતી કોઈ પણ નારીના પ્રતીક રૂપે છે. બીજું, પુસ્તકમાં એમની છબિ એવી ઉપસાવી છે કે એ વિષાદિની છે પરંતુ તે વિષાદિની નહીં બલ્કે વિનોદિની છે. નટવર ગાંધીએ જણાવ્યું કે આ પુસ્તકમાં વકીલની દલીલબાજી છે, કવિ અને એની કવિતા પ્રત્યેના પૂર્વગ્રહો છે, અલંકારો અને વિશેષણોનો મોટો ખડકલો છે, મધુસૂદન વ્યક્તિ અને વ્યક્તિત્વને અલગ પાડી શક્યા નથી, આમ આ સમતોલ વિવેચના ગ્રંથ નથી.

હરનીશ જાનીએ હસતાં હસતાં કહ્યું કે "મધુસૂદનભાઈ, તમે સમીક્ષક મટી સર્જક બન્યા, બીજા આલોચકો હવે પછી તમારી પાછળ પડશે". એમણે એમ પણ કહ્યું કે વિવેચક વખોડે કે વખાણે તે તો જાણે ઠીક, પણ અવગણે તે તો એમને

બિલકુલ ના ગમે ! વિરાડ કાપડિયાએ મધુસૂદનભાઈને મત્સયવેધી લેખ્યા, તીરની માફક પ્રભાવક શૈલીમાં લખે પણ તે ચોટદાર કેમ નહીં ? આર.પી.એ ‘સાહેબ’ના ગુણગાન ગાયાં. મધુસૂદનભાઈ સમયના પાબંદી, મોડા આવનાર માટે દુર્વાસા બને, અને મોડા પડ્યા તો આખી લાઈફ માટે ફિટાંઉસ કરી દે. પણ, મધુસૂદને એમને દિવ્યચક્ષુ આપ્યાં, જે થકી એ નામી-અનામી કલાકારો અને સાહિત્યકારોને પામી શક્યા, અને એ ધન્ય બની ગયા. પ્રસંશામાં એમને અતિશયોક્તિ લાગી, ‘ઉઠાંતરી’ શબ્દ કહ્યો, ગાફેલિયત સામે પુરાવો આપ્યો, જે ભૂલ થઈ-પાને છપાઈ ગઈ એ તો કાયમ માટે સરાસર અન્યાય જ થયો ને ? મિચ્છામી દુઃખડમ્, સામે પાછી દિલેરી ! રાહુલ શુક્લે એક બ્રહ્મવાક્ય કહ્યું; પૈસા કે કીર્તિ માટે વાર્તા ના લખાય, પણ જો એ ના લખાય તો પછી હૃદયમાં ઢબુરાયેલાં પાત્રો ડૂસકાં ભરે ! ‘તાલમેલીઆ’ શબ્દની ટીકા, એમણે હળવી રીતે લીધી. વિવેચકે ટીકા કરવી પડે, પણ લોકોને એ કેમ સમજાતી નથી.

અને, છેલ્લે સિતાંશુ યશશ્ચન્દ્ર દ્વારા સમાપન. આલોચનાની આલોચના કરતાં એમને બીક લાગે અને મજા પણ આવે. એમણે પ્રકાશ-વિમર્શનો અર્થ સમજાવ્યો. પ્રકાશ પાડવો એટલે પુસ્તકના લખાણની બારીકાઈઓ ઢિષ્ટિગોચર કરાવવી. વિમર્શ એટલે મનન કરી ગુણદોષ બાબતે વિચારવિનિમય કરવો. આ બેનું સંયોજન, એટલે ગ્રંથાવલોકન.

સિતાંશુભાઈએનું જણાવ્યું કે પુસ્તક લખાણદોરની મધુસૂદનભાઈની સ્થિતિ સળંગ બાણશૈયા પર સૂતેલા ભીષ્મ જેવી રહી. ઉમળકાથી, અજોડ રીતે, એમણે ઉત્કૃષ્ટ આસ્વાદ કરાવ્યો છે. એમનું અવલોકન, કૃતનિષ્ઠ અને સમજપૂર્વકનું છે. ઉત્તમતાને આગળ રાખીને સર્જકોને વધુ સારી રીતે એ સમજી શક્યા છે. પ્રતિભાનું માવજત કરતું રસાળ શૈલીમાં લખાયેલું આ હૃદયંગમ પુસ્તક છે.

એમણે એમ પણ કહ્યું કે મધુસૂદનને સહુ પ્રત્યે પ્રીતિ છે એટલે પ્રીતિપૂર્વક એમણે પ્રહાર કર્યા છે, પણ પ્રીત એટલી બધી છે કે પ્રહાર વધુ લાગે છે. લીટીએ લીટી તો લખ્યું છે તે કરતાં ન લખાયેલી લીટીઓમાં પણ લખ્યું છે. રફેજ-ખરબચડું છે, પણ સત્વ વધુ હોય તે ઉચિત. ગાંધી અને અનુગાંધીયુગમાં મધુસૂદનભાઈ વિચરે છે, પરંતુ આધુનિકયુગ અને અનુઅદ્યતનયુગથી પાછળ છે. કોલોનિયલ એમની મેન્ટાલિટી છે, અને સારો ગુજરાતી પાડોશ અપાવવાની એમની વૃત્તિ છે.

સિતાંશુભાઈનું તારણ એવું રહ્યું કે “મનુષ્ય માત્ર સર્જક છે. ગુજરાતી સર્જકો ક્યાં વસે છે તે અગત્યનું નથી. ખરું પૂછો તો અહીં ડાયસ્પોરા જેવું નથી. હૃદય વતનમાં અને સ્થળ રીતે અહીં. પરિપૂર્ણ રીતે આપણે અમેરિકાવાસી બન્યાં નથી. હજી આપણે આપણામાં જ રાચીએ છીએ. સર્જકોની અહીં કટોકટી નથી, છતાં જુદો મરોડ પણ નથી. આત્મરતિમાંથી નીકળી સાહિત્યરતિ તરફ સર્જકે વળવું પડે. અનેકકેંદ્રિયતા હવે આવશ્યક બની રહે છે. વૈશ્વિક સાહિત્યપ્રવાહો સાથે તાલમેલ રાખી આપણું સર્જન થવું જોઈએ. સહયતાથી સાહિત્યક્ષેત્રે પ્રયાણ કરીએ તો પછી કોઈ હા કે ના નહીં કરે.” એમના મતે પરિસંવાદ જેવી આ સભા રહી. પ્રતિભાવકોએ પોતાના માટે જે લખ્યું તેની જ વાત કરી, પરંતુ બીજાં માટે જે લખાયું તેની છેડછાડ ના કરી. ડાયસ્પોરિક એક્સપિરિયન્સ રજૂ કરતા આદિલ, મધુ રાય અને અન્ય સર્જકો પુસ્તકમાં નથી જે બાબતે એમને પ્રશ્ન પણ થયો. સમાપન કરતાં એમણે જણાવ્યું કે આપણો ડાયસ્પોરા જ્યારે ઐતિહાસિક તબક્કા પર ખડો છે ત્યારે મધુસૂદનભાઈનું પુસ્તક ઉંબરા ઉપર દીવા જેવું છે. સિતાંશુભાઈએ એમ પણ કહ્યું કે એ એક એવા માણસ છે જે નોસ્ટેલજિક નાળ કાપવા આવ્યા છે. એમણે અનુરોધ કર્યો કે તમે અમેરિકાવાસીઓ ખૂબ હસો છો તો ગુજરાતને મુક્ત મને તમારું હાસ્ય આપો.

કાપડિયા સાહેબને સર્વ વતી ખૂબખૂબ અભિનંદન.